

Karen Klitgaard Povlsen & Anne Scott Sørensen (red.): Kunstkritik og kulturkamp.

Århus: Forlaget Klim, 2004 (247 sider)

Der er flere grunde til, at jeg havde store forventninger, da jeg fik stukket Karen Klitgaard Povlsens og Anne Scott Sørensens bog i hånden. Den vægtigste er, at de to redaktører i den fælles manchete lover, at bogen tager afsæt i den pågående kulturkamp. Jeg håbede således, at man endelig ville positionere sig i forhold til den igangværende borgerlige offensiv, og det så meget desto mere som manchetteksten endda nævner aggressorerne ved navn: "Brian Mikkelsen, Søren Krarup og Jesper Langballe". Jeg forestillede mig således, at det fornemme panel af bidragsydere under Nationalt netværk for kulturforskning ville opføre sig som rigtige kulturkæmpende og polemiske intellektuelle. Men nej. De holder sig på tryk afstand af fronten og - hvilket er min anden store fortrydelse - på ligeså tryk afstand af dansk kunst og kunstkritik. Mikkel Boghs artikel om en "udvidelse af kampzonen" er undtagelsen, der bekræfter reglen.

Jeg skal komme tilbage til Bogh sidst i anmeldelsen. Lad mig her først slå det fast: Hvis man ønsker at læse noget om kunstkritikkens muligheder i det nuværende danske kulturpolitiske klima, bliver man skuffet over *Kunstkritik og kulturkamp*. Ikke blot forsvinder den hjemlige politiske kontekst hurtigt ud af syne, man skal heller ikke mange linjer hen i redaktørernes indledning, før kulturbegrebet og kunstkritikken fortrænger kunsten og kunstkritikken. Den vågne anmelder begynder allerede at ane uråd, da han får at vide, at bidragsyderne er blevet bedt om at forholde sig til, som det hedder, den "særlige

cultural studies-tradition". En begrundelse for dette krav får man ikke, men senest her ved man, at kunstkritikken står i fare for at forsvinde ud af billedet til fordel for det brede kulturbegreb. Kultursociologen behøver ikke længere at være bange for at møde noget, han ikke forstår, men kan trygt støtte sig op af de gamle kendinge fra Birminghamskolen. Og dette er ærgerligt.

Godt så! Det hedder sig, at man skal anmelde den bog, man har læst, og ikke den, man kunne tænke sig at læse. Og ret skal være ret: Hvis man som sociolog ønsker at vide noget om kulturkamp, om kunstkritik og kulturbegrebet i det hele taget, så er der god grund til at investere i *Kunstkritik og Kulturkamp*. Blot skal man jo være klar over hvad man får for pengene: Alle indlæggene forholder sig til kulturkampsmetaforen på et teoretisk, analytisk eller et historiserende plan - eller trækker den ned over indforståede slagsmål i videnskabens lukkede verden. Kulturkampbegrebet bliver strukket langt.

En række af indlæggene centrerer sig om kulturkamp forstået som slagsmålet mellem det progressive og det reaktionære, mellem oplysning og konservatisme eller mellem det frie og det bundne. Uden tvivl kan man, som Martin Zerlang, se *la Querelle des Anciens et modernes* som konstituerende for den moderne forståelse af kultur overhovedet: Moderniteten og den dertil knyttede kulturkamp går først for alvor i gang i det øjeblik, der er en fremtid eller en fortid at skændes om. Dette er imidlertid kun én af de drivende kulturelle konflikter hos Zerlang, der skriver lærd, stramt og informativt om kulturhistoriens kulturhistorie, dens grundlæggende brudlinjer og dens store personligheder.

Først har Karen Klitgaard Povlsen dog

åbnet kampen med en begrebshistorisk gennemgang af kulturkampsrubrikken. Man får indledningsvis lidt at vide om den preussiske *Kulturkampf* (1871-1878), før fokus forskydes til den anden side af kanalen. Tyngdepunktet i artiklen udgøres af en analyse af det britiske konservative oprør (Edmund Burke) mod "hele den franske udgave af oplysningsfilosofi, kulturkritik og utopiske forestillinger om individets frigørelsesproces".

Kasper Støvring fløjter kampen af i samme spor med en artikel om nutidig konservativ politologisk tænkning, der udgør en fin modvægt til Povlsen. En artikel, der i øvrigt ikke, som redaktørerne mener, er spor polemisk. Den er blot konservativ. Og for sociologer, der har en smule kendskab til Habermas' kritik af kommunitarismen i øvrigt, forholdsvis ukontroversiel.

Jørn Guldberg skriver faktisk historisk om tilblivelsen af Statens kunstfond - en artikel som desværre er skrevet før de omstruktureringer, der har ramt kulturpolitikens mest omtvistede, elitære og udemokratiske institution. Endelig undersøger Ulrik Lehrmann arbejdernes læsevane i 1870'ernes København og ser på, hvorledes arbejdernes spirende læselyst trækkes ind i den politiske og kulturelle kamp. Ikke mindst påviser han interessante historiske forbindelser mellem det moderne gennembruds førstemænd og den aktive symbolske kamp, som arbejderne kæmpede i deres egne litterære organer.

Et andet knudepunkt i tilgangen til kulturkampbegrebet synes at være centret om videnskabelige "kulturkampe" eller kampe om selve kulturbegrebets semantik. Christian Jantzen bedriver grundig begrebsanalyse på Johan Fjord Jensens kulturbegreb(er), såvel det brede som det smalle, som derpå udsættes for kritik på kognitionsteoretisk grundlag - og til sidst undergår en kognitionsteoretisk udvidelse. Jantzen gør sig imidlertid også eksplicit til talsmand for en tekstuel kulturforståelse i den brede kulturanalyse, hvorfor hans artikel med fordel kan læses op imod Henning Bechs kritik af samme teks-

tuelle forståelse senere i bogen. Bechs idealtypografi over forskellige kulturbegreber er på sin side underholdende og fuld af analytisk substans, dog forekommer polemikken mod den "konstruktionistiske" feminisme underligt skinger i denne kontekst, ligesom ej heller Bechs "eget" fænomnologiske kulturbegreb ydes fuld retfærdighed i denne præsentation - fænomnologisk sensibilitet gør sig *aldrig* godt i manifestal form.

Anne Scott Sørensen beskriver det normative grundlag for *cultural studies*-traditionen. Denne disciplin har fra starten af været kendetegnet af kravet på en forbindelse mellem teori og politik, der dog aldrig må stivne i dogmatik. Det fremgår imidlertid også af de refererede kontroverser fra *cultural studies*-regi, hvorledes det præcis er denne "modvilje mod teoretisk lukning", som under tryk fra globaliseringen og fra poststrukturalistiske (og postkoloniale) teoridannelser op igennem halvfemserne netop er *stivnet* i en stadig mere selvkritisk refleksiv kultur inden for *cultural studies*-institutionen. Artiklen giver således et rammende indtryk af *Cultural studies'* gennempolitiserede og selvcentrerede univers. Thi når magt og viden rykkes så tæt sammen, som det sker her, ender man uvægerligt med hele tiden at måtte slå sig selv for munden. Faren for dekonstruktivistisk selvsving er nær - hvilket, skulle denne anmelder hilse og sige, ikke blot er "etnocentrisk", men også frankofilt.

Min egen favoritartikel er skrevet af Birgit Eriksson. Hun trækker en interessant, men også kontroversiel linje fra Immanuel Kants oplysnings skrifter til 80'ernes postmodernisme-diskussion mellem Habermas, Lyotard og Richard Rorty. Kants brug af såkaldte regulative idéer i historiefilosofien - Kant mente, at man måtte vælge så at sige at tro på de store tals lov for at sætte sig ud over en bedrøvelig empiri, hvis man skulle konstruere en opmuntrende historiefortælling - læses af Birgit Eriksson som et forsøg på at levere *hin enkelte* en narrativ struktur og en række begreber, hvorigenennem vedkommende kan reflektere sig selv i lyset af oplysning-

ens *universelle* projekt. Thi en sådan refleksion, og her kommer Kants pointe, har en selvforstærkende effekt; den vil i sig selv fremme det noble formål og bane vejen for ægte fremskridt på menneskehedsens vegne.

Herefter foretager Eriksson et spring til de tre senmoderne tænkere, der ligesom Kant skriver ud fra et normativt ønske om kulturel forandring – og som positionerer sig henholdsvis for og imod Kants "store fortælling": oplysningsprojektet. På denne baggrund introducerer Eriksson en sondring mellem individuel myndighed, social integration og universel tænkning, som hun applicerer på de tre filosofers tænkning og på deres forhold til det æstetiske felt og til uddifferentieringen af den moderne kunstinstitution i særdeleshed. Ved hjælp af dette greb, får Povlsen på en god måde illustreret forskelle og ligheder mellem de tre nutidige filosoffer og tilføjer nye – og vel overraskende – perspektiver på frontdragningen i den ellers noget fortærskede modernisme/postmodernisme debat. At analysen behandler Habermas stedmoderligt og rykker Rorty og Kant nærmere hinanden, end jeg tror, at nogen af dem ville have brudt sig om, må man så tage med i købet.

Sociologer, der ønsker en ultrakort introduktion til kunstsociologiske problemstillinger på uddifferentieringsteoretisk baggrund, kan begynde hos Eriksson og fortsætte med Karen Hvidtfeldt Madsens analyse – ikke mindst fordi Habermas æstetiske overvejelser her indrømmes en del plads, hvilket sker alt for sjældent. Hvidtfeldt Madsen har samtidig æren for den ene af bogens to værkanalyser. Hun skriver om den tyske, kritiske intelligentsias *darling* Peter Weiss og hans *Modstandens æstetik*, mens Erik Svendsen, der står får den anden værkanalyse, skriver om Oluf Eliassons værk, *The weather projekt* – en kæmpe installation udstillet i 2003 på Tate Modern i London, hvis billede også pryder bogens omslag. Begge analyser er gode. Og begge mere end tangerer sociologiske perspektiverer i deres beskrivelser af kampene mellem forskellige opfattelser af den æstetiske erfarings og kunstinstitutionens

rolle i det moderne samfund. Ikke mindst leverer Svendsen en række kritiske perspektiver på den moderne kunstinstitution og på de institutionelle mekanikker, der driver den og måske vil ende med at fortære den. Dertil kommer et teoretisk spor i begge artikler. Svendsens genoptager kritikken af hermeneutikkens duelighed, når det gælder såkaldt "åbne" eller refleksive værker, mens Hvidtfeldt Madsen skriver om *modstandens æstetik*'s dialog med den kritiske tradition fra Adorno og Benjamin til Habermas.

Hvad savner en sociolog i bogen? Især en refleksion over de seneste års "kulturalisering" af sociologi og samfundsvidenskab. Fra det franske "il n'y a pas dehors texte", over den såkaldte diskursanalyse, til de nyere poststrukturalistiske ansatser inden for kønssociologien, går der en rød tråd, som genfindes hos Niklas Luhmann og hos Bruno Latour og i den konstruktivistiske videnskabs sociologi: For de seneste års erkendelsesteoretiske strømninger inden for samfundsvidenskaben, kan kulturen simpelthen ikke blive bred nok. Når kulturkampsbegrebet alligevel er trukket så langt, som det er i bogen, kunne den også have leveret et overblik over disse fronter. Selv spør jeg, at naturen snart slår igen!

Men i en mere håndgribelig forstand er kulturen kommet for at blive, og det er derfor, at sociologer bør læse Povlsens og Sørensens bog. Som det fremgår af Erik Svendsens indlæg er 60.000 danskere ansat i den kulturelle sektor, der samtidig er den hurtigst voksende jobsektor i vores eget lille smørhul. De samme tendenser gælder markedet for kultur og underholdning generelt. Så der er al god grund til som sociolog at interessere sig for kultur – og også den smallere del af den: Udviklingen inden for kunstinstitutionen foregriber, på godt og ondt, institutionelle og mekanikker, der også trænger frem på andre kulturelle områder, og alle steder viser sig som en vækst i refleksivitet, negativitet og "intertekstualitet".

Den anden grund til at jeg mener, sociologer bør læse bogen vedrører min egen lille private kulturkamp. Bogen er skre-

vet i et perspektiv som både humanister og sociologer desværre alt for tit glemmer: Også kunstværker er samfundsmæssige fænomener. Også kunstværker skjuler et samfundsmæssigt indhold. Og kun den kompetente *kunst-sociolog* - med lige tryk på alle stavelser - kan afkode det.

Om kunst og kunstkritik også har en politisk rolle at spille er en anden sag. Det er i denne forbindelse, at Mikkel Bogh fortjener sin egen lille anmeldelse. Hans artikel er således den eneste, som virkelig lever op til bogens titel. Den tager direkte afsæt i den igangværende kulturkamp og ønsker at mobilisere kunstkritikken mod den borgerlige offensiv i kraft af en "udvidelse af kampzonen". Desuden giver den uden tvivl bogens mest konkrete beskrivelse af de gruppvækkende hændelser ved fronten. Man spørger imidlertid sig selv, hvorfor Mikkel Bogh er så ensom. Er han virkelig den eneste af bidragsyderne, der stadig tror på kunstens og kunstkritikkens samfundsforandrende kraft? Og hvorfor er han den eneste, der tager et konkret afsæt? Det er disse spørgsmål, der i sidste ende efterlader et stik i hjertet hos denne anmelder. En sær fornemmelse. Er den nuværende danske kulturkamp blot *pseudo*?

Bjørn Schiermer
Sociologisk Institut
Københavns Universitet

Mogens Osler: Præventionens og familieplanlægningens historie.

Sex & Samfund/Medicinsk Museion, Københavns Universitet. Forlaget Thorup 2006 (134 sider)

Mogens Osler tidl. overlæge og overaccoucheur ved Rigshospitalets føde- og gynækologiske afdeling (1968-96) og har desuden været bl.a. formand for Foreningen

for Familieplanlægning (der nu hedder Sex & Samfund) i ti år (1983-93). Efter sin pensionering har Mogens Osler siden 1997 været tilknyttet Københavns Universitet Medicinsk Museion, hvorfra han tidligere har udgivet en bog om *Fødselshjælpens historie* (anmeldt i Dansk Sociologi nr. 3/2003 af Michael Hviid Jacobsen).

Denne nye bog om *Præventionens og familieplanlægningens historie* er lige som den forrige flot illustreret og indeholder mange interessante, historiske tegninger og billeder, bl.a. en "Ældre, stilistisk fremstilling af en spermatozo", som viser et lille legeme inde i spermatozoen, formentlig på spring til at trænge ind i et æg (s. 22). Desværre er der ved denne, såvel som en del andre illustrationer, ikke angivet hverken kildeværk eller årstal. Bogen indeholder (s. 228-34) en samlet liste over illustrationerne i bogen, men heller ikke her angives kilder. Det ville ellers have været en oplagt mulighed.

Mogens Oslers formål med at lave bogen, er, ifølge forfatterens eget forord, at "kaste et positivt lys over de muligheder for prævention, vi har i dag." og (Jeg håber også)

.....at denne viden kan anspore til at man bliver mere omhyggelig med at bruge de mange former for prævention, som er til rådighed i dag. For jo færre afbrydelser af uønskede svangerskaber, des bedre. (s. 7).

Mogens Oslers mangeårige engagement i arbejdet for udbredelsen af præventionsbrug og mindskelse af omfanget af provokerede aborter fornægter sig ikke. Set i det perspektiv, må det være tilfredsstillende at få lov til at bruge noget af sin energi som pensionist til at samle op og anvende den viden, der er erhvervet gennem et langt arbejdsliv, til at formidle på en lidt anden - og bredere - måde, end den strenge videnskabelige form, der er kravet i den medicinske verden.

Der indledes med en kort oversigt over "Fertilitet, livsvilkår og prævention i forskellige tidsperioder" og et afsnit med

“Historiske data om fertilitet og befrugtning”. Man skal dog ikke læse disse afsnit i forventning om at få mere end et anekdotisk overblik over eller indblik i den samfundsmæssige historiske udvikling, men de giver trods alt et billede af, hvor meget (især) kvinder har udsat sig for, for at undgå at føde (for mange) børn. Jeg synes som altid, at det er interessant at læse om tidligere tiders former for præventionsbrug – både de magiske og de mere fysiske metoder, såsom at tilstoppe skedens inderste del med f.eks. tang (!), idet disse metoder afspejler både den samtidige viden om forplantningen og den folkelige erfaring med at undgå graviditet. Anbefalingen fra Hippokrates lød på, at kvinden

...kort efter sædudtømmelsen (skal) rejse sig hurtigt op, samt fnyse og hoste adskillige gange. Samtidig skal hun hoppe højt baglæns syv gange, og det skal være højere og højere for hver gang (s. 28-29).

Det skal her bemærkes, at ifølge omtalen på side 28 levede Hippokrates fra ca. 460-370 f. Kr., mens det på side 21 angives, at han levede til 377 f. Kr.. Selvom det er ca. angivelser, burde de være ens – det er synd, at en forlagsredaktør ikke har fanget den slags små unøjagtigheder i korrektoren.

Det korte afsnit om “Drikke af plantetræk eller metalopløsninger” ledsages af en illustration af enekviste, men desværre uden at enebær omtales i afsnittet. Jeg ved fra andre kilder, at enebær anvendes som abortfremkaldende middel og den evt. virkning hænger sammen med, at enebærudtræk kan virke sammentrækkende på musklerne i livmoderen og derved måske fosterudstødende. I den sammenhæng mindes jeg også den folke-mindesanger, der engang fortalte, at børnesangen “Så går vi rundt om en enebærbusk” (som vi bl.a. sang omkring juletræet i den søndagsskole, jeg gik i som barn!) er en gammel abortsang. Prøv at tænke teksten igennem – tøjlet vaskes og tørres, gul-

vet vaskes og først efter en uge, går kvinden i kirke. Det er formentlig også et levn fra denne gamle viden, når kvinder, før vi fik gode præventionsmidler og den fri abort, med et stærkt ønske om at abortere “spontant” drak gin, evt. før en tur på svellerne bag på en motorcykel eller i forbindelse med et meget varmt bad.

Den mere kontante biologiske viden om, hvornår kvindens mulighed (eller risiko, som det jo hedder, når man taler om svangerskabsforebyggelse) for graviditet er størst, blev fastslået i 1930'erne og 1940'erne, idet forskere fandt frem til, at intervallet mellem ægløsning og den efterfølgende menstruation var ret konstant på 14 dage, at afstanden fra menstruation til ægløsning var mere variabel og at ægget ikke er befrugtningssdygtigt i mere end knapt et døgn, mens sædcellerne lever længere – op til 2-3 døgn. Det er denne viden, der ligger bag den såkaldte kalendermetode og de sikre perioder; metoder, der anbefales af grupper, der er imod anvendelsen af præventionsmidler og af provokeret abort.

De nyere præventionsmetoder gennemgås ret grundigt med en redegørelse for opfindelsen, de tidligste udgaver og aktuelle overvejelser for og imod de enkelte metoder. Også provokeret abort, sterilisation og udsættelse af nyfødte børn inddrages her. I afsnittet om sterilisation af manden (hvilket er et uhyre lille fysisk indgreb) nævnes det, at “en del mænd er tilbageholdende over for sterilisation af frygt for bivirkning” (s. 65). I det tidligere afsnit om p-piller omtales bivirkninger, bl.a. blodprop og dødsfald, som blev konstateret efter de tidligste markedsførte, højøstrogener p-piller, og det nævnes, at “der opstod en betydelig p-pilleskræk hos mange kvinder” (s. 46). For mig var disse risici ved p-pillerne betydeligt stærkere og mere end reelle, end det mænd kan frygte ved sterilisation (som vist oftest handler om hvorvidt de evt. vil blive impotente), og det kunne måske have været understreget i bogen, at kvindernes forbehold over for disse p-piller ikke bare var en *skræk*. Men P-pilleomtalen sættes dog ind i en debat om ulemper og fordele ved

p-pillen frem for andre svangerskabsforebyggende metoder.

I afsnittet om den børnebegrænsningsmetode, der bestod i at udsætte den nyfødte (s. 67-68) omtales, at det i 1770'erne i København var muligt at anbringe uønskede nyfødte i et åbentstående kælder-vindue i Den Kongelige Fødselsstiftelse i Amaliegade, så de kunne optages som plejebørn. Det er tankevækkende, at der i dag findes områder med restriktiv abortlovgivning, hvor man har indrettet "børnelemme", der tjener samme formål.

Bogen afsluttes med nogle afsnit om det danske arbejde for familieplanlægning, herunder Foreningen for Familieplanlægning (det nuværende Sex & Samfund) og et rids af det internationale arbejde for familieplanlægning i International Planned Parenthood Federation. Arbejdet for at sikre Kvinders og børns sundhed (afsnit s. 79-80) behandles ganske kort. Internationalt er det jo interessant, at der tales om reproduktiv sundhed, bl. a. i et forsøg på at undgå, at "belastende" ord som abort indgår i programaftalerne. I de sidste fem år har USA's anti-abort politik (indført af præsident George W. Bush) betydet, at amerikansk bistand ikke må gives til organisationer, der blot har det mindste med abort at gøre - også i FN re-

gi. Men dette diskuteres ikke i bogen.

Som det formentlig er fremgået ovenfor, bevæger bogen sig inden for familieplanlægningens forståelsesramme og de gange, der inddrages videre perspektiver, f.eks. demografisk eller historisk på det samfundsmæssige plan, sker det ret sporadisk. Når jeg alligevel synes, den er værd at ofre en anmeldelse på i et sociologisk tidsskrift, er det fordi den har nogle store kvaliteter i den bredde, der er i gennemgangen af de præventive metoder og fordi den understreger, at mennesker altid har forsøgt at begrænse børnefødslerne - på mere eller mindre effektiv måde. I en sociologisk sammenhæng er det væsentligt at få understreget igen, at det senmoderne samfunds muligheder for at træffe valg og planlægge sit liv, også for så vidt angår det reproduktive - står på årtusinders menneskeliv, hvor ønsket om valg også har været tilstede, men mulighederne begrænsede.

Lisbeth B. Knudsen

Institut for Sociologi, Socialt arbejde
og Organisation
Aalborg Universitet